PROXENETISMUL SĂVÂRȘIT DE UN GRUP CRIMINAL ORGANIZAT SAU DE O ORGANIZAȚIE CRIMINALĂ

PIMPING COMMITTED BY AN ORGANIZED CRIMINAL GROUP OR BY A CRIMINAL ORGANIZATION

CZU: 343.545:343(478)(094.4)

Eduard CALMAȚUI
doctorand, Școala Doctorală „Științe Juridice și Economice”,
Universitatea de Stat din Moldova
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4926-0084
E-mail: ed.calmatui@gmail.com

În acest articol, se examinează circumstanța agravantă prevăzută la alin. (3) art. 220 Cod penal al Republicii Moldova, referitoare la săvârșirea infracțiunii de proxenetism de către un grup criminal organizat sau de o organizație criminală. Sunt evidențiate trăsăturile definitorii ale acestor forme de asociere infracțională și particularitățile lor în plan juridic. Se subliniază că, atât în cazul comiterii faptei de un grup criminal organizat, cât și în situația în care aceasta este săvârșită de o organizație criminală, răspunderea penală se aplică în temeiul aceleiași norme – alin. (3) art. 220 CP RM. Totodată, se menționează că, la individualizarea răspunderii penale, instanța de judecată poate ține cont de forma concretă de asociere infracțională implicată. În același timp, se evidențiază că aplicarea alin. (3) art. 220 CP RM exclude necesitatea reținerii suplimentare a normelor privind participația penală, prevăzute la art. 46 și 47 Cod penal.

Cuvinte cheie: *proxenetism, participanți, participare, grup criminal organizat, organizație criminală.*

This article examines the aggravating circumstance provided in paragraph (3) of Article 220 of the Criminal Code of the Republic of Moldova, concerning the commission of the offense of pimping by an organized criminal group or a criminal organization. The defining features of these forms of criminal association and their legal particularities are highlighted. It is emphasized that, whether the act is committed by an organized criminal group or by a criminal organization, criminal liability is applied under the same provision — paragraph (3) of Article 220 of the Criminal Code of the Republic of Moldova. At the same time, it is noted that, when individualizing criminal liability, the court may take into account the specific form of criminal association involved. Furthermore, it is pointed out that the application of paragraph (3) of Article 220 of the Criminal Code of the Republic of Moldova excludes the need for the additional application of the provisions on criminal participation set forth in Articles 46 and 47 of the Criminal Code.

Keywords: *pimping, participants, participation, organized criminal group, criminal organization.*

Infracțiunea de proxenetism săvârșită de un grup organizat sau de o organizație criminală este prevăzută alin.(3) art. 220 Cod penal al Republicii Moldova. Includerea acestei forme agravate în textul normativ de la art.220 CP RM reflectă o abordare

coerentă cu principiile generale ale politicii penale contemporane, în special cu cele privind combaterea criminalității organizate. Această opțiune legislativă evidențiază faptul că statul recunoaște pericolul social accentuat al fenomenului, plasându-se, astfel, în linie cu standardele internaționale. În același timp, recunoașterea și incriminarea expresă a formelor agravate de proxenetism – atunci când sunt comise de grupuri organizate sau organizații criminale, reprezintă nu doar o măsură reactivă, ci și una cu rol preventiv, orientată spre descurajarea acestor forme de manifestare criminală. În context, nu putem să nu fim de acord cu E.Visterniceanu atunci când susține: „Faţă de o infracţiune, săvârşită de două sau mai multe persoane, infracţiunea, săvârşită de un grup criminal organizat sau de o organizaţie criminală, denotă un grad de pericol social mult mai înalt. Explicaţia este că specificul celor mai periclitante două forme de participaţie – grupul criminal organizat şi organizaţia criminală – constă în profesionalismul participanţilor, în concreşterea acestor structuri cu unele instituţii statale, în tendinţa acestora de a stabili legătură reciprocă la nivel internaţional, precum şi în alţi factori care subminează siguranţa societăţii şi a statului" [1, p.179].

Tocmai în virtutea caracterului complex și periculos al activităților infracționale desfășurate de grupuri criminale și organizații criminale, această circumstanță agravantă își găsește corespondent în peste 50 de articole din Codul penal al Republicii Moldova. Spre exemplu, ea este prevăzută *expressis verbis* în: lit.c) alin.(2) art.140 [1] CP RM; lit.k) alin.(2) art.151 CP RM; lit.a) alin.(4) art.158 CP RM; lit.a) alin.(3) art.164 CP RM; lit.a) alin.(3) art.165 CP RM; lit.a) alin.(3) art.168 CP RM; lit.b) alin.(3) art.179 CP RM; lit.a) alin.(3) art.185[1] CP RM; lit.c) alin.(7) art.185[2] CP RM; lit.a) alin.(3) art.185[4] CP RM; lit.b) alin.(3) art.186 CP RM; lit.b) alin.(3) art.187 CP RM; lit.b) alin.(3) art.188 CP RM; lit.a) alin.(3) art.189 CP RM; alin.(4) art.190 CP RM; alin.(3) art.191 CP RM; lit.a) alin.(3) art.196 CP RM; lit.a) alin.(2) art.199[4] CP RM; lit.e) alin.(4) art.205 CP RM; lit.d) alin.(3) art.206 CP RM; lit.b) alin.(3) art.216 CP RM etc.

De asemenea, în alte dispoziții penale este prevăzută circumstanța agravantă constând în comiterea faptei „*în interesul unui grup criminal organizat sau al unei organizații criminale*", regăsită la lit.c) alin.(2) art.178 CP RM; lit.a) alin. (1[3]) art181CP RM; lit.(a) alin. (2) art.181[3] CP RM; alin.(3) art.182 CP RM; lit.b) alin.(5) art.324 CP RM; lit.c) alin.(3) art.324[1] CP RM; lit.b) alin.(5) art.325 CP RM etc.

Totodată, se atestă și situații în care legea penală sancționează comiterea faptei de către o persoană care „*cunoștea sau trebuia să cunoască că banii, bunurile, serviciile sau alte foloase promise, oferite ori primite provin de la un grup criminal organizat sau de la o organizație criminală*", cum este prevăzut, de exemplu, la: lit. b) alin. (1[3]) art. 181 CP RM; lit. b) alin. (2) art. 181[3] CP RM.

Mai mult decât atât, însăși crearea şi conducerea unei organizații criminale sau a unui grup criminal organizat este considerată de legiuitor o faptă atât de prejudiciabilă, încât a fost prevăzut la art.284 CP RM în calitate de infracțiune de sine stătătoare, cu denumirea marginală „*Crearea sau conducerea unei organizații criminale*".

Sub aspect comparat, trebuie de remarcat că, în legislația penală a altor state surprindem anumite circumstanțe care agravează răspunderea penală pentru proxenetismul săvârșit în condițiile criminalității organizate. Astfel, de exemplu, la art.258-8 CP al Franței, răspunderea penală pentru proxenetism se agravează dacă este comis de o bandă organizată. În sensul art.132-72 CP al Franței, o bandă organizată, este orice grup format sau orice înțelegere stabilită în vederea pregătirii, îndreptată spre pregătirea unei sau a mai multor infracţiuni, dacă această pregătire se caracterizează prin una sau mai multe acţiuni obiective.

Activitatea grupurilor criminale organizate și a organizaţiile criminale constituie fenomenul criminalităţii organizate. Aceasta concluzie se desprinde din prevederile art.2 al Legii privind prevenirea și combaterea criminalităţii organizate, nr.50 din 22.03.2012 [2], potrivit căreia criminalitate organizată constituie un fenomen social care cuprinde grupurile şi organizaţiile criminale, activitatea criminală a acestora, faptele infracţionale comise de membrii grupurilor şi organizaţiilor criminale, actele preparatorii ale grupurilor şi organizaţiilor criminale și ale membrilor acestora în vederea comiterii de infracţiuni, precum și alte infracțiuni care, conform Codului penal, se consideră comise de un grup sau o organizație criminală.

În continuare, vom examina distinct cele două forme de asociere infracțională – grupul criminal organizat și organizația criminală – în contextul comiterii infracțiunii de proxenetism. Din start, menționăm că, atât în ipoteza săvârșirii infracțiunii de proxenetism de către un grup criminal organizat, cât și în cea comisă de o organizație criminală, răspunderea penală se aplică în temeiul aceleiași norme de incriminare – alin. (3) art. 220 CP RM. Totuși, în limitele sancțiunii prevăzute la alin. (3) art. 220 CP RM, instanța de judecată poate ține cont de specificul fiecărei forme de participație la individualizarea răspunderii penale. Tocmai diferențele conceptuale și structurale dintre grupul criminal organizat și organizația criminală au o relevanță majoră în determinarea gradului concret de pericol social al faptei.

La art. 46 CP RM, este definită noțiunea de „grup criminal organizat în următorii termeni: „O reuniune stabilă de persoane care s-au organizat în prealabil pentru a comite una sau mai multe infracţiuni”. Din această definiţie se desprind cele patru trăsături ale grupului criminal organizat, și anume: 1) reuniunea a două sau a mai multor persoane; 2) stabilitatea acestei reuniuni de persoane, adică a grupului; 3) organizarea în prealabil; 4) scopul comiterii unei singure infracţiuni sau mai multor infracţiuni de către reuniunea de persoane. În absența oricăreia dintre aceste trăsături, nu vom fi în prezența grupului criminal organizat ca formă de participaţie.

Referitor la prima trăsătură, în pct. 6.5 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție nr. 37 din 22.11.2004 cu privire la practica aplicării legislației în cauzele despre traficul de ființe umane și traficul de copii [3], se arată că grupul criminal organizat trebuie să fie constituit „din trei sau mai multe persoane”. Exegeza formulată are drept fundament noțiunea de „grup infracţional organizat” din art. 2 al Convenției Națiunilor Unite împotriva criminalităţii transnaţionale organizate, adoptată la New

York[4], în sensul căreia „grupul criminal organizat este grupul structurat din 3 sau mai multe persoane care funcţionează o perioadă de timp şi acţionează împreună pentru a comite una sau mai multe infracţiuni grave definite în conformitate cu Convenţia, în scopul obţinerii directe sau indirecte a unor avantaje băneşti sau alte avantaje material". Totuși, observăm că această interpretare vine în dezacord cu prevederile legii penale în acest domeniu. Asupra acestui aspect, în literatura de specialitate, se reține o perspectivă clarificatoare, formulată de V. M. Cojocaru, potrivit căreia „expresia reuniune stabilă de persoane, prevăzută în textul art. 46 CP RM trebuie interpretată în unison cu conceptul participaţiei penale înscris în textul art. 41 CP RM, în corespundere cu care „se consideră participaţie cooperarea cu intenţie a două sau mai multor persoane..." [5, p.210]. O opinie asemănătoare este exprimată și de către I. Selevestru [6, p.134]. Pe aceeași axă de idee se află și C. Brînza, care afirmă că „definiția din art.46 are prioritate față de actele internaționale care conțin definiția noțiunii de grup criminal organizat. Atât în cazul infracțiunilor prevăzute la art.165 și 206 CP RM, cât și în cazul altor infracțiuni, două persoane sunt suficiente pentru a constitui un grup criminal organizat" [7, p.373]. Subscriem la cele menţionate de acești autori.

Cu referire la calitatea membrilor grupului organizat, V.Stati menționează, pe bună dreptate, că indiferent de rolul executat la comiterea infracțiunii, toți membrii grupului organizat răspund în calitate de coautori [8, p.300]. S. Copețchi detaliază această idee, adăugând că „în cazul infracțiunii comise de către un grup criminal organizat nu distingem între participanți mijlociți și participanți nemijlociți. Nu mai atestăm o divizare a participanților în: autor, organizator, instigator și complice. În caz contrar, dispare limita de demarcare între „grupul criminal organizat" și „participația complexă" (forme ale participației penale). Prin urmare, așa participanți ca „organizatorul", „instigatorul" și „complicele" sunt străini (neaferenți) grupului criminal organizat drept formă a participației penale" [9, p.115]. Notăm, deopotrivă, că invocarea art. 46 CP RM alături de alin. (3) art. 220, este de asemenea superfluă. Or, așa cum arată Gh. Reniță „aplicarea concomitentă a normei ce cuprinde semnul calificativ enunțat, recum și a normei de la art. 46 CP RM „ar da o dublă valență juridică uneia și aceleiași împrejurări" [10, p.296].

Cea de-a doua trăsătură a grupului criminal organizat se referă la stabilitatea grupului. În legătură cu aceasta, E. Visterniceanu arată că „stabilitatea grupului criminal organizat presupune existenţa acestuia în componenţă neschimbată pe parcursul unui termen relativ îndelungat. De aceea, un astfel de grup nu apare situaţional, spontan, pentru ca apoi să se descompună repede şi uşor" [1, p.179]. O opinie similară este exprimată și de I. Selevestru, care menționează că „stabilitatea grupului criminal organizat o denotă lipsa de fluctuaţie sau fluctuaţia redusă în cadrul grupului respectiv, secundată de existenţa unor legături de durată între membrii grupului criminal organizat [6, p.134]. Vorbind despre caracterul stabil al grupului criminal organizat, H. Носко, susține că „stabilitatea ca semn al unui grup organizat, reflectă,

pe de o parte, atât componentele calitative ale fenomenului (coeziunea, stabilitatea asocierii, prezența unui acord preliminar între participanți, prezența unui plan de activitate criminală, distribuirea rolurilor, unitatea scopului), cât și pe cele cantitative (compoziția cantitativă, existența pe termen lung a unei asocieri criminale etc.)" [11, p.137].

Cu privire la cea de-a treia trăsătură a grupului criminal organizat, și anume „organizarea în prealabil a participanţilor", în pct.26 al Hotărârii Plenului Curții Supreme de Justiție „Cu privire la practica judiciară în procesele penale despre sustragerea bunurilor", nr.23 din 28.06.2004, se arată că grupul criminal organizat se caracterizează, *inter alia*, printr-un plan dinainte elaborat ale activităţii infracţionale comune, precum şi prin repartizarea obligatorie a rolurilor între membrii grupului criminal organizat, în timpul pregătirii infracțiunii. Raportând această exegeză la infracțiunea de proxenetism, menționăm că, pentru a putea reține existența unui grup criminal organizat, este necesar ca proxenetismul să fie rezultatul unei înțelegeri prealabile între participanți, aceștia elaborând un plan concret de acțiune și atribuindu-și în mod clar roluri distincte în cadrul activității infracționale. Tocmai această structurare internă, stabilitate, planificare din timp și cooperare organizată în vederea comiterii infracțiunii sunt elemente definitorii care diferențiază un grup criminal organizat de comiterea infracțiunii de două sau mai multe persoane care s-au înţeles în prealabil despre săvârşirea proxenetismului. Altfel spus, pentru aplicarea circumstanţei agravante consemnată la alin.(3) art.220 CP RM nu este suficientă înţelegerea prealabilă între membrii grupului criminal organizat de a comite infracţiuni. Este necesar ca până la comiterea primei dintre infracţiunile preconizate cei care au decis să constituie grupul criminal organizat să alcătuiască un tot unitar sub aspect obiectiv şi subiectiv.

In fine, cea de-a patra trăsătură a grupului criminal organizat este scopul comiterii unei sau mai multor infracțiuni. *Vis-à-vis* de această trăsătură, Gh. Reniță arată că legiuitorul nu a precizat despre ce fel de infracțiuni este vorba. Potrivit alin. (1) art.16 din Codul penal al Republicii Moldova, „în funcție de natura și gradul de prejudiciu, infracțiunile prevăzute de prezentul cod se încadrează în următoarele categorii: ușoare, mai puțin grave, grave, deosebit de gravă și excepțional de gravă". Rezultă că oricare dintre aceste infracțiuni ar putea fi comise de un grup infracțional organizat [10, p.293]. Făcând referire explicită la infracțiunea de escrocherie, I. Botezatu afirmă că „în vederea aplicării alin.(3) art.190 CP RM, este suficient ca grupul criminal organizat să urmărească săvârșirea unei singure infracțiuni de escrocherie. Referitor la scopul săvârșirii altor infracțiuni, interpretăm aceasta ca pregătire de infracțiunile date. Dacă sunt îndeplinite condițiile specificate la art.26 CP RM, aceasta reclamă calificarea prin concurs". Pe de altă parte, în legătură cu infracțiunea de muncă forțată, P.Guidea susține că „în ipoteza de la lit. a) alin. (3) art. 168 CP RM, scopul grupului criminal organizat nu poate fi altul decât cel de comitere a unei sau mai multor infracțiuni prevăzute la art. 168 CP RM. În ce ne privește, considerăm

suficient ca scopul grupului criminal organizat să vizeze comiterea a cel puțin unei infracțiuni de proxenetism. În altă privință, ne alăturăm poziției exprimate de S. Copețchi, potrivit căreia, crearea unui grup criminal organizat fără ca acesta să fi recurs la săvârșirea vreunei infracțiuni trebuie calificată ca pregătire la infracțiunea în scopul săvârșirii căreia a și fost creat grupul criminal organizat [9, p.117-118]. Același autor completează că, „în unele cazuri crearea unor grupuri criminale organizate în scopul săvârșirii unor infracțiuni, fără să fi fost comisă vreo infracțiune, poate constitui o infracțiune distinctă, în formă consumată". La asemenea ipoteze se raportează fapta de organizare a unor bande armate în scopul atacării persoanelor juridice sau fizice constituie infracțiune de banditism (art.283 CP RM) și crearea sau conducerea unui grup criminal organizat cu scopul de a comite una sau mai multe infracțiuni cu caracter terorist trebuie calificată de sine stătător potrivit alin. (2) art. 284 CP RM.

În alt context, sediul normativ al organizației criminale, în calitate de formă a participaţiei penale îl constituie art. 47 CP RM. *In concreto*, potrivit alin.(1) al articolului nominalizat, se consideră organizaţie (asociaţie) criminală o reuniune de grupuri criminale organizate într-o comunitate stabilă, a cărei activitate se întemeiază pe diviziune, între membrii organizaţiei şi structurile ei, a funcţiilor de administrare, asigurare şi executare a intenţiilor criminale ale organizaţiei în scopul de a influenţa activitatea economică şi de altă natură a persoanelor fizice şi juridice sau de a o controla, în alte forme, în vederea obţinerii de avantaje şi realizării de interese economice, financiare sau politice.

Din start, remarcăm că, articolul 47 CP RM nu face deosebire dintre „organizație criminală" și „asociație criminală". Drept urmare, faptul că la alin.(3) art.220 CP RM nu este inclusă sintagma „asociația criminală", ci „organizația criminală", ne sugerează că în accepțiunea legii penale respectivele noțiuni sunt sinonime. Altminteri, pare nerezonabilă excluderea „asociațiilor criminale" din câmpul de aplicare al art. 220 alin. (3) CP RM, întrucât o asemenea interpretare ar conduce la o aplicare selectivă a legii penale, lipsită de coerență sistemică.

Continuând firul logic al ideilor, precizăm că trăsăturile organizației criminale se desprind din noțiunea înscrisă la art.47 CP RM, după cum urmează: 1) reuniune de două sau mai multe grupuri criminale; 2) organizarea grupurilor criminale într-o comunitate stabilă; 3) activitatea organizației se întemeiază pe diviziune, între membrii organizației și structurile ei, a funcțiilor de administrare, asigurare și executare a intențiilor criminale ale organizației; 4) scopul activității reuniunii de grupuri criminale constă în a influenta activitatea economică şi de altă natură a persoanelor fizice şi juridice sau de a o controla, în alte forme, în vederea obținerii de avantaje și realizării de interese economice, financiare sau politice. Lipsa oricăreia din aceste trăsături înseamnă absența organizației (asociației) criminale ca formă de participație.

Cu referire la caracteristica numerică, specificăm că o organizație criminală reunește cel puțin patru persoane; or, așa cum rezultă din alin.(1) art. 47 CP RM,

organizația criminală presupune minimum două grupuri criminale organizate. Corespunzător, un grup criminal organizat este constituit din cel puțin două persoane. Numărul concret de grupuri criminale organizate constituente poate varia, putând fi luat în considerație la individualizarea pedepsei.

În literatura de specialitate [12, p.694] sunt arătate două variante de includere a diverselor grupuri criminale într-o organizație criminală – prin absorbție sau prin integrare parțială.

În primul caz, grupurile organizate în mod individual, cu propriile scopuri și sarcini, sunt complet absorbite în organizația criminală și, prin urmare, se supun scopurilor și sarcinilor acesteia, pierzându-și propriile obiective sau amânându-le pe termen lung. Se formează astfel o organizație unificată și consolidată, în cadrul căreia nu mai există loc pentru autonomie din partea grupurilor organizate. În al doilea caz, doar o parte a funcțiilor intră în componența organizației criminale și, în această parte, grupurile organizate își pierd autonomia, supunându-se obiectivelor comune ale organizației. În partea care nu este absorbită, grupurile își păstrează independența și rămân grupuri organizate autonome. Prin urmare, avem de-a face atât cu o organizație consolidată, cât și cu grupuri criminale separate.

În ce privește, caracterul consolidat al organizației criminale, M. Grama precizează că noțiunea de „consolidare" este strâns legată de noțiunea „stabilitate", care caracterizează grupul criminal organizat, însă, consolidarea reprezintă un grad mai înalt de unire a membrilor organizației și a activității criminale desfășurate în raport cu grupul criminal organizat. Ea se manifestă prin solidaritate și coeziune social-psihologică a membrilor organizației [13, p.85]. Așadar, spre deosebire de grupul criminal organizat, organizaţia criminală se caracterizează printr-o stabilitate mai pronunțată a reuniunii create. Ideea este susținută și de E. Visterniceanu, care afirmă: „Dacă grupul criminal organizat se particularizează prin stabilitate, atunci organizaţia criminală implică consolidarea, presupunând coeziune şi solidaritate social-psihologică a membrilor organizaţiei criminale. De asemenea, datorită înaltului grad de organizare, între structurile superioare, medii şi inferioare ale organizaţiei criminale se atestă legături ierarhice complexe, în conformitate cu un cod de conduită nescris [1, p.181].

În analiza celei de-a treilea trăsături, trebuie de remarcat că în termenii prevederii de la alin.(1) art.47 CP RM, activitatea organizației criminale întemeiază pe diviziune, între membrii organizaţiei şi structurile ei, a funcţiilor de administrare, asigurare şi executare a intenţiilor criminale ale organizației criminale se întemeiază pe diviziune, ceea ce înseamnă că în cadrul ei se atestă diviziuni de calități și roluri între membrie și structurile (subdiviziunile) ei, care acționează în mod coordonat în realizarea obiectivelor structurii infracționale, precum administrarea, asigurarea, executarea intențiilor infracționale.

În cele din urmă, specificăm că scopul organizației criminale consistă în a influenta activitatea economică și de altă natură a persoanelor fizice și juridice sau de a o

controla, în alte forme, în vederea obținerii de avantaje și realizării de interese economice, financiare sau politice. Asemenea influențare economică trebuie să implice comiterea măcar a unei singure infracțiuni prevăzute la art.220 CP RM.

În continuarea examinării subiectului, se impune sublinierea că întru aplicarea răspunderii penale în legătură cu activitatea unei organizații criminale implică o analiză complexă, care include analiza statutului, rolului și atribuțiilor fiecărui participant din cadrul acesteia. Astfel, în sensul alin.(3) art.47 CP RM organizatorul sau conducătorul organizației criminale se consideră persoana care a creat organizația criminală sau o dirijează. Iar, potrivit alin.(4) al aceluiași articol, organizatorul şi conducătorul organizației criminale poartă răspundere pentru toate infracțiunile săvârșite de această organizație.

În mod diferit, membrul organizației criminale poartă răspundere penală numai pentru infracțiunile la a căror pregătire sau săvârșire a participat [alin.(3) art.47 CP RM]. Altfel spus, în ipoteza comiterii de către membrii organizației criminale a infracțiunilor, care nu au fost prevăzute în planurile activității organizației criminale, răspunderea pentru aceste infracțiuni o vor purta numai acei membri care au săvârșit nemijlocit aceste infracțiuni. Totodată, alin.(3) art.220 CP RM este aplicabil dacă proxenetismul a fost săvârșită de membrul organizației criminale în interesul acesteia, sau de o persoană care nu este membru al organizației respective, la însărcinarea acesteia. Această concluzie se desprinde din prevederea de la alin.(2) art.47 CP RM.

Finalizând, se impune reiterarea faptului că, întrucât alin. (3) art. 220 Cod penal al Republicii Moldova prevede în calitate de semn circumstanțial agravant comiterea faptei „de un grup criminal organizat sau de o organizație criminală", încadrarea juridică se va efectua numai în baza acestei prevederi. Altfel spus, nu este necesar să se rețină suplimentar art.46 sau, după caz, art.47 CP RM.

Referințe bibliografice:

1. Visterniceanu E. *Răspunderea penală pentru tâlhărie*. Chişinău: Tipografia Centrală, 2006.
2. Legea privind prevenirea şi combaterea criminalităţii organizate, nr.50 din 22.03.2012. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 103, 2012.
3. Hotărîrea Plenului Curţii Supreme de Justiţie a Republicii Moldova nr.37 din 22.11.2004 *Cu privire la practica aplicării legislaţiei în cauzele despre traficul de fiinţe umane şi traficul de copii* [citat 24.09.2025]. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_hot_expl.php?id=230
4. Convenţia Naţiunilor Unite împotriva criminalităţii transnaţionale organizate, adoptată la New York la 15 noiembrie 2000. Ratificată prin Legea pentru ratificarea Convenţiei Naţiunilor Unite împotriva criminalităţii transnaţionale organizate, nr. 15 din 17.02.2005. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 36-38, 2005.

5. Cojocaru V. *Actul terorist în contextul dreptului penal. Teza de doctor*. [citat 24.09.2025]. Disponibil: http://www.cnaa.md/files/theses/2020/56395/violeta_cojocaru_thesis.pdf
6. Selevestru I. *Circumstanţele agravante prevăzute la lit.b) şi d) alin.(2) şi la alin.(3) art.191 CP RM*. În: Studia Universitatis Moldaviae, nr. 11, 2015, p.134.
7. Brînza C. *Răspunderea penală pentru luarea de mită și darea de mită*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2021.
8. Stati V. *Elementele constitutive şi elementele circumstanţiale agravante ale infracţiunilor prevăzute la art.243 CP RM*. În: Studia Universitatis Moldaviae, nr. 3, 2014.
9. Copețchi S. *Calificarea infracțiunilor săvârşite de către un grup criminal organizat* [citat 25.09.2025]. Disponibil https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/114-125_6.pdf
10. Reniță Gh. *Răspunderea penală pentru manipularea unui eveniment și pariurile aranjate*. Teză de doctor în drept. Chișinău, 2020.
11. Носко Н. *Отграничение организованной группы от группы лиц и группы лиц по предварительному сговору* [citat 25.09.2025]. Disponibil: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Otgranicenie%20organizovannoi%20 gruppi%20ot%20gruppi%20lit%20i%20gruppi%20lit%20po%20predvaritelinomu%20sgovoru.pdf
12. Свистунова А.Д. *Понятие и признаки преступного сообщества* [citat 25.09.2025]. Disponibil: https://www.mivlgu.ru/conf/molodezh2019/pdf/sec26/sec26_pap20.pdf
13. Grama M., Botnaru S., Șavga A., Martin D. *Drept penal. Partea generală, Vol.2*, Chișinău: Tipografia Centrală, 2016.